Bron: ©Elimende Inagella (Unsplash)

Journalistiek: collectief in actie tegen de onzekerheid van het beroep

In 2015 bracht de PVCB-APMC een studie uit over het beroep van journalist: *Le métier de journaliste : de la précarisation à la recherche de nouveaux moyens d'action*. Tien jaar later kampen journalisten nog steeds met een onzeker bestaan en onzekere arbeidsomstandigheden, en zijn er nieuwe problemen bijgekomen. Maar er zijn ook mogelijkheden op het vlak van samenwerking en participatie.

"*Eendracht maakt macht*". Dat is de nationale wapenspreuk van België. Voor we dieper ingaan op de concrete uiting van die spreuk in journalistieke initiatieven, is het belangrijk om het beroep even kort onder de loep te nemen. Recente studies van de Association des Journalistes Professionnels (AJP)[1], in het bijzonder *Portret van Belgische journalisten in 2023 en La diversité au sein de la profession de journaliste, 2012-2023* (2024) bieden een eerste sociaal-demografisch inzicht.

1 Waalse tegenhanger van de Vlaamse Vereniging van Journalisten (VVJ)

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie – PVCB Smart.

EEN KORTE SCHETS

Eerst en vooral is de journalistiek hoofdzakelijk een mannenwereld. Slechts een derde van de journalisten is een vrouw. Hoewel er de laatste vijf jaar meer vrouwelijke journalisten zijn, houdt die stijging nauw verband met de leeftijdscategorieën. Van de journalisten jonger dan 35 is 51,7% een vrouw, ten opzichte van 22,6% bij de 55-plussers.

Uit die cijfers leren we ook dat de journalistiek, met een gemiddelde leeftijd van 46 jaar, een beroep is waar de oudere profielen meer vertegenwoordigd zijn (wel iets minder dan in 2018).

De tevredenheid op het werk is een ander punt van verschil.

Journalisten zijn doorgaans **hoog opgeleid** (95% heeft een diploma hoger onderwijs) en driekwart van de journalisten is loontrekkende. Van de 25% Belgische zelfstandigen werkt 38% wel voor één vast mediakanaal. Dat cijfer houdt mogelijk verband met het profiel van schijnzelfstandigen. De AJP definieert ze als journalisten die op het gebied van sociale zekerheid zelfstandig zijn, maar hard werken op een redactie, met een duidelijke ondergeschiktheidsrelatie, onder dezelfde voorwaarden als hun collega's in loondienst, maar zonder arbeidsovereenkomst.

LOON EN TEVREDENHEID

Op het vlak van loon zien we immense verschillen. Terwijl een gemiddeld inkomen rond € 2.470 netto per maand schommelt, verdient 9% van de journalisten minder dan € 1.500 ... en circa een derde geeft een loon aan dat hoger ligt dan € 3.000. Net als in andere beroepen krijgen vrouwen minder loon dan mannen. Hoewel het gemiddelde loonverschil afneemt (5,4% in 2023 tegenover 13,6% in 2018), blijft het mediaan inkomen vrijwel gelijk. Bovendien verdienen loontrekkende journalisten bijna 30% meer dan hun zelfstandige collega's. Een verschil dat sinds 2018 alleen maar stijgt. Ten slotte lijken de lonen wel te stijgen, maar die stijging verloopt minder snel dan de algemene prijsstijging en zelfstandigen merken er minder van: 31% zag hun inkomen in de voorbije 5 jaar zelfs dalen.

Daarna volgen sociaal engagement, prestige, en creativiteit. Over alle indicatoren heen zijn vrouwen echter minder tevreden. Het is voor hen moeilijker om werk en gezin te combineren, en ze zijn vaker het slachtoffer van geweld op het werk dan hun mannelijke collega's.

Ten slotte zijn de zelfstandigen wisselend tevreden, meer bepaald over hun statuut: 48,7% ondergaat het meer dan dat ze ervoor gekozen hebben, terwijl 87,7% van de loontrekkenden heel tevreden is met hun statuut. Tegelijk zegt de helft van de zelfstandigen ontevreden te zijn omwille van het loon en een gebrek aan werkzekerheid. De tevredenheid in verband met creativiteit en individuele vrijheid is in verhouding dan weer veel groter dan bij de loontrekkenden.

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie - PVCB Smart.

VAN FLEXIBILITEIT …

Achter die cijfers is het beroep van journalist en de uitoefening ervan ook onderhevig aan verschillende dynamieken. Olivier Standaert (professor aan de UCLouvain en lid van het *Observatoire de Recherche sur les Médias et le journalisme*) vermeldt bijvoorbeeld een dubbele, of zelfs driedubbele, flexibiliteit. In eerste instantie heeft ze betrekking op het statuut en de tewerkstelling, met een moeilijk carrièrebegin, diverse ervaringen bij verschillende werkgevers, zonder contract van onbepaalde duur. Ten tweede gaat het over het werk: er wordt van journalisten steeds meer multimediawerk verwacht, ze moeten technische tools onder de knie krijgen en moeten kunnen afwisselen tussen kanalen, zoals sociale media. En ten derde wordt er ook van hen verwacht dat ze ***mentaal*** en intellectueel flexibel zijn. Ze moeten steeds meer met verschillende beroepen samenwerken, zoals ingenieurs, developers, grafisch ontwerpers, dataprofessionals enz.

Door die driedubbele flexibiliteit moeten journalisten hun werk niet alleen samen met andere professionals doen. Ze kunnen ook individueel op een eerder hybride

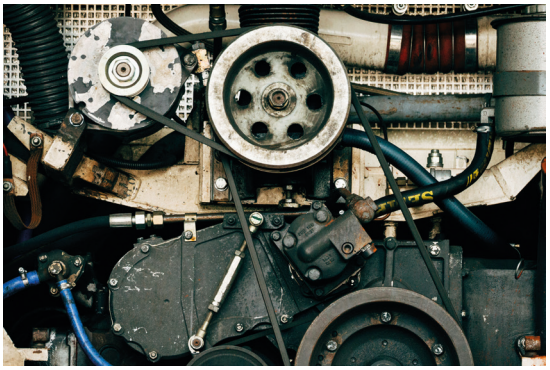

© Elimende Inagella (Unsplash)

manier werken, door tezelfdertijd andere activiteiten uit te oefenen die min of meer aanleunen bij de journalistiek. Hoewel journalisten – net als iedereen – op zoek zijn naar een stabiele en duurzame job, kunnen ze zich ook richten op die complexe carrières, al dan niet uit vrije wil. Olivier Standaert benadrukt dat het een veel voorkomende strategie is geworden. Het helpt hen om een zeker financieel evenwicht te bereiken, waardoor ze tijd en middelen kunnen vrijmaken om dichter bij hun waarden te blijven bij de uitoefening van hun job. Zo slagen sommigen erin om in de journalistiek te blijven door net afstand te nemen van de markt.

… TOT ONZEKERHEID

Olivier Standaert erkent echter dat de voorwaarden om een perskaart te verkrijgen die hybride carrières soms verhinderen. Ze zijn immers vaak een teken van een verzadigde, veeleisende arbeidsmarkt:

"*De opvattingen over het beroep zijn nog steeds vastgeroest. Dat kan positief zijn als het gaat om de herinnering aan een ideaal, een beroepscode en waarden. Maar het kan ook negatief zijn als het daardoor onmogelijk wordt om af te wijken van de zogenaamde pure journalistiek.*"

Een hybride loopbaan kan verrijkend zijn op persoonlijk vlak, omwille van de mogelijkheid om bij te leren of als mogelijke bron van stabiliteit, vrijheid en creativiteit. Maar het kan ook vernietigend zijn of slecht ervaren worden "*als ze niet evolueert naar*

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie – PVCB Smart.

zekerheid, als ze de standaard wordt of wanneer je op een bepaald moment in je loopbaan moet kiezen: ga ik er definitief mee door of niet?"

In combinatie met de aannames over het beroep staan journalisten soms al snel in een spreidstand tussen de verplichting om op bepaalde manieren te werken, en het feit dat het niet lukt.

Zouden de ongemakken en gebreken van het beroep uiteindelijk te zwaar kunnen doorwegen? Olivier Standaert vraagt zich af hoelang en hoe een journalist die beproevingen en moeilijke arbeidsomstandigheden, de werkuren, druk, eisen, onzekerheid en alle ongemakken die gepaard gaan met wat wij beschouwen als een boeiend beroep, kan verdragen.

De hedendaagse journalistiek kampt bijvoorbeeld met een *"gebrek aan vernieuwing"*, een *"uitermate hoog en opvallend uitstappercentage, vooral bij vrouwen tussen 35 en 45 jaar"* en *"tijdelijke invoeging, met vertakkingen, opeenvolgende toetredingen tot en uittredingen uit de markt"*.

DIVERSITEIT EN VERBINDING MET HET PUBLIEK

Naast die fenomenen stelt Olivier Standaert vast dat het beroep ook niet bijzonder vernieuwend is qua etnische diversiteit en dat de Belgische maatschappij meer en sneller divers wordt dan de journalistiek. Bovendien wordt de integratie van mensen uit minder bevoorrechte sociaal-economische milieus ondermijnd door de eerder vernoemde factoren (onzekerheid en studieniveau):

"*We zien dat bijvoorbeeld door de vrij homogene profielen van jonge journalisten. Personen die kunnen rekenen op solidariteit binnen het gezin zijn duidelijk bevoordeeld, terwijl anderen veel sneller een economisch evenwicht moeten vinden.*"

Rekening houdend met die toenemende kloof wordt ook de verbinding tussen journalistiek en publiek in vraag gesteld. Hoewel een journalist van nature nieuwsgierig is en zijn persoonlijke vooroordelen opzij zet, is Olivier Standaert van mening dat het gebrek aan sociale, etnische of genderdiversiteit een impact heeft op de selectie van onderwerpen en op de manier waarop ze behandeld worden:

"*Er is misschien wat vertraging bij bepaalde grote uitdagingen en er is zeker nood aan meer tijd om ze correct te behandelen.*" Het zijn nieuwe vereisten in een context die dus niet altijd gunstig is voor journalisten. 67,1% van de deelnemers aan het *Portret van de Belgische journalisten in 2023* vindt dat de werkdruk stijgt en 71,5% vindt dan weer dat de werklast stijgt.

© Elimende Inagella (Unsplash)

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie – PVCB Smart.

© Myznik Egor (Unsplash)

SLOW JOURNALISM EN COLLABORATIEVE JOURNALISTIEK

En wat als we, gesterkt door al die bevindingen, zouden inzetten op onthaasting in de journalistiek in plaats van op meer onzekerheid en een hogere werkdruk? Wat als, gezien de stevige concurrentie in de sector, de oplossing te vinden is in de kracht van samenwerking? Dat is een van de voorstellen van Kiosque, een Belgisch collectief van Franstalige media die inzetten op ***slow journalism***. Het initiatief werd ook in Frankrijk opgepikt door Coop-médias. Een aanvullende benadering op die van het harde nieuws, een nog kwetsbare maar bloeiende niche in een sector die onder druk staat.

De verschillende media van Kiosque gaan eerst en vooral hetzelfde ethische engagement aan. Yves Raisiere, eindredacteur van Tchak, legt uit dat ze zich allemaal inzetten voor sociale rechtvaardigheid, het milieu, de eerbiediging van de grondrechten en kwaliteitsvolle voeding.

Naast dat engagement vindt hij dat journalistiek geen onbelangrijke bezigheid is. Journalisten zijn gebonden aan een gedragscode die vertrouwen en respect tussen de media, de bronnen en de burgers mogelijk maakt.

De mediastructuur van het collectief kan ook rechtstreeks in verband worden gebracht met die waarden, en daarmee met de poging om "*gezondere en meer horizontale managementmodellen voor te stellen*", zoals Julien Winkel, hoofdredacteur van *Alter Échos*, aangeeft. *Tchak* en *Médor* zijn bijvoorbeeld coöperaties. Volgens Quentin Noirfalisse (hoofdredacteur van Médor) is dat een robuuster model "*dat meer vrijheid biedt en niet afhankelijk is van een groep aandeelhouders en hun wensen, zoals we zien bij bepaalde Franse mediagroepen die in handen zijn van aanhangers van extreemrechts.*" Het begrip 'robuuste journalistiek' wordt uitgebreid uitgelegd in een bijzondere oproep van Médor (https://medor.coop/appel/).

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie - PVCB Smart.

Bovendien werken sommige media, zoals Alter Échos en Médor, volgens het principe van een **'beurtelingse' hoofdredactie**. Daarmee gaan ze in tegen een systeem dat anders vaak hiërarchisch is. Ten slotte lijken het gebruik van opensourcesoftware en de onafhankelijkheid van GAFAM een extra engagement te zijn: *Médor* heeft bijvoorbeeld een eigen lay-outprogramma voor zijn magazine en *Tchak* weigert om Google Analytics te gebruiken.

***Slow journalism* onderscheidt zich ook van de norm** door de manier waarop onderwerpen gekozen en behandeld worden. "*Dat is een troef. Want de wereld vandaag is heel snel, heel complex en heel erg geconnecteerd. En wij verdedigen een model dat net de mogelijkheid biedt om tijd te nemen, feiten te analyseren en uit te zoeken, en middelen en ideeën te diversifiëren*", aldus Yves Raisiere. Een opvallende vaststelling in het *Portret van Belgische journalisten in 2023* is dat beduidend minder journalisten regelmatig veldwerk doen (42,5% in 2018 tegenover 16,9% in 2023), terwijl dat in de wereld van *slow journalism* bijna een vereiste is. **Veldwerk** heeft trouwens ook een invloed op de keuze van onderwerpen, met name op langlopende projecten (lange reportages of onderzoeken).

"*Veldwerk zorgt voor meer affiniteit met het onderwerp, je leert het onderwerp beter kennen, je neemt iets mee dat het verhaal ten goede komt: een sfeer, ontmoetingen … Journalistiek beoefenen vanuit je kantoor, behalve bij bijzondere onderwerpen, levert vaak slechts zeer beperkte kennis op*", aldus Quentin Noirfalisse.

In de mediasector wordt *slow journalism* soms beschreven als een revolutie of nieuw fenomeen (met name door het *mook*-format, een kruising tussen *book* en *magazine*). Maar Julien Winkel beschouwt het vooral als een terugkeer naar de bron, die het lange formaat weer in het medialandschap heeft teruggebracht na het besluit eind jaren negentig om alles in te zetten op digitale, korte en door reclame gefinancierde content.

© Elimende Inagella (Unsplash)

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie – PVCB Smart.

OPNIEUW WAARDE CREËREN

De oprichting van het collectief Kiosque komt van een gemeenschappelijk idee dat Yves Raisiere en Julien Winkel beschrijven als de zekerheid dat ze veel meer lezers kunnen bereiken als de verschillende media de handen in elkaar slaan met een gezamenlijke ethische, deontologische en methodologische aanpak. De media van het collectief denken dus samen na over publiciteit, de ontmoeting met het publiek of zichtbaarheid in de boekenwinkel. Bovendien willen ze op termijn hun samenwerking gebruiken om vaste kosten of distributieovereenkomsten te beperken. Het is een poging om duurzame businessmodellen ten gunste van die media te vinden, maar ook om op termijn te zorgen voor betere arbeidsomstandigheden en een beter loon voor journalisten.

Bovendien hebben al die media het moeilijk om een leefbaar, stabiel en duurzaam economisch model te vinden. Volgens Yves Raisiere is het een strijd om elk jaar financiering te vinden. Julien Winkel wijst op een gemeenschappelijke uitdaging: meer eigen middelen vinden, zoals directe verkoop en abonnementen, om minder afhankelijk te zijn van reclame of overheidsgeld en de onstabiliteit ervan.

Steun aan de pers is effectief een min of meer belangrijke financiële steun: we kunnen ons terecht vragen stellen bij de duurzaamheid van die subsidies na de verkiezingsresultaten van juni 2024 en de algemene aankondiging dat er besparingen zouden komen. Naast die steun en de eigen verkoop kunnen de media rekenen op giften, projectoproepen of beurzen.

Het is dus zaak om te weten hoe ze meer lezers kunnen bereiken die bereid zijn om de media van het collectief te kopen of er een abonnement op te nemen. Julien Winkel wijst echter op één valkuil: "*Goede informatie kost iets, maar we hebben de mensen gewoon gemaakt aan gratis content. Dat doet vermoeden dat informatie niets waard is, wat dan weer zorgt voor de onderwaardering van journalisten en van het product zelf*". Door er opnieuw waarde aan te geven, biedt de *slow journalism* van Kiosque precies die meerwaarde: "*We zullen nooit kunnen opboksen tegen het internet en de sociale netwerken op het vlak van onmiddellijkheid, korte versies, opvolging en gratis nieuws … het is onmogelijk om dat ritme vol te houden en voor het beroep is dat pure zelfmoord*", aldus Julien Winkel.

Als tegenwind verdedigt het collectief trouwens het begrip 'ambachtelijkheid'. Voor Quentin Noirfalisse is het een lokaal product, dat zoveel mogelijk in korte kringlopen wordt bedacht, zowel door de inzet van lokaal talent als door de keuze van het papier, met het oog op een kleinere ecologische voetafdruk … "*We proberen dingen uit, we zetten vaardigheden, knowhow en soft skills in, we hebben tot op het laatste moment aan elke publicatie gesleuteld en er zorg voor gedragen.*" Zo vormt Kiosque volgens Yves Raisiere in zekere zin een ethisch en deontologisch kwaliteitslabel, met een uitgesproken en coherente redactionele lijn.

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie – PVCB Smart.

© Elimende Inagella (Unsplash)

BANDEN HERSTELLEN DANKZIJ DE GEMEENSCHAP

Het samenwerkende, participatieve aspect gaat verder dan de oprichting van een mediacollectief. Het is ook terug te vinden bij journalisten, bronnen én het publiek.

Journalisten werken steeds meer samen met anderen, zowel met collega-journalisten als met andere beroepen. Volgens Quentin Noirfalisse is de journalist op die manier niet meer de enige persoon die alle kennis opbouwt. Yves Raisiere beschrijft steeds meer profielen van journalisten-ondernemers die persoonlijke projecten opzetten in een meer horizontale benadering ten opzichte van de mediapartners, maar ook collectief uitgevoerde projecten: *"Als journalist ben je snel op jezelf aangewezen om alles te doen en loop je uiteindelijk met je hoofd tegen de muur door de eenzaamheid, het isolement, financiële zorgen, een gebrek aan contacten en geen netwerk, ondanks de grote persoonlijke investering van velen"*.

Omwille van de gemeenschappelijke tools en onderlinge ondersteuning werken journalisten steeds meer samen met anderen, zo komen ze ook verder.

Gezien het algemene wantrouwen ten aanzien van de media erkent Yves Raisiere bovendien dat het noodzakelijk is om de band met het publiek te herstellen. *"Want hoe kan je een antwoord bieden op dat wantrouwen als je de band met de lezers, de gemeenschap en de bronnen niet verzorgt?"* Die gemeenschapszin uit zich op diverse manieren: door de verschillende activiteiten, conferenties, feesten en rondetafelgesprekken die de media naast de journalistieke productie organiseren, maar ook door een participatieve journalistiek te beoefenen die het publiek betrekt bij de creatie en verspreiding van informatie.

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie – PVCB Smart.

In het kader van reportages over grensoverschrijdend gedrag bij de scouts riep Médor haar lezers bijvoorbeeld op om informatie te geven door te getuigen of een enquête in te vullen.

Naast de begeleiding van freelancers bij de uitvoering van hun werk, is ook de relatie met de bronnen een aandachtspunt voor veel van deze media. Of zoals Yves Raisiere het formuleert: "*We zijn aandachtig voor de manier waarop we met onze bronnen werken, hoe we hun getuigenis verzamelen en delen, en hoe we ze begeleiden tijdens de productie en na publicatie.*"

Door die band met het publiek te versterken en vertrouwen op te bouwen, hoopt Quentin Noirfalisse "*mensen ervan te overtuigen dat wanneer ze een nummer kopen, ze zich aansluiten bij een redactioneel project, bij waarden en bij een visie op wat een medium in de 21e eeuw zou moeten zijn*".

EEN STATUUT VOOR DE BESCHERMING VAN DE JOURNALISTIEK?

Volgens Quentin Noirfalisse kan een democratische maatschappij niet bestaan zonder robuuste, onafhankelijke media die het publieke debat voeden, en die overheidsinstanties, ondernemingen en politici in vraag stellen en hen op hun verantwoordelijkheid wijzen. De journalistiek wordt vaak de 'vierde macht' genoemd en is dus een essentieel beroep dat die tegenmacht en het fundamentele recht op toegang tot informatie waarborgt. Maar hoewel creatieve en innovatieve initiatieven die missies ter harte nemen, zijn ze niet vrij van de structurele en conjuncturele moeilijkheden waarmee het beroep te kampen heeft.

Naast de onzekerheid, de druk, de tevredenheid en het loon, is (verbaal, juridisch of fysiek) geweld tegen journalisten een realiteit voor bijna de helft van hen: de AJP wijdde er voor het eerst een hoofdstuk aan in het *Portret van Belgische journalisten in 2023*.

© Jon Tyson (Unsplash)

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie – PVCB Smart.

Voor Quentin Noirfalisse vormen 'dwangprocedures' een andere bedreiging voor de 'traditionele' wegen, zoals het recht op antwoord en ethische raden. Ze zijn immers bedoeld als intimidatie, ontmoediging en belemmering van de vrijheid van meningsuiting door middel van dure en tijdrovende rechtszaken.

"*Bovendien berust de Belgische wet op het principe van de trapsgewijze verantwoordelijkheid: de auteur en niet de media is verantwoordelijk voor de inhoud, dus is het heel makkelijk om geïsoleerde journalisten die voor zo'n processen niet altijd sterk in hun schoenen staan, met de vinger te wijzen. Zeker als ze zelfstandige zijn en in onzekerheid leven*", betreurt Quentin Noirfalisse.

In die gespannen context rijzen er veel vragen over een betere bescherming van het beroep, zowel op juridisch als democratisch vlak in verband met het werk, of wat het statuut en het loon betreft, meer bepaald voor het grote aantal zelfstandigen of journalisten die in de marge van de markt werken. Julien Winkel denkt aan een "*tijdelijk statuut dat bescherming zou kunnen bieden en zuurstof kan geven aan de mensen die projectwerk doen, zoals kunstenaars en journalisten*".

Want hoewel de oprichting van collectieven of de slowpress-aanpak een breder draagvlak vindt en gebaseerd is op meer deugdelijke modellen, zijn ze niet gevrijwaard van onzekerheid en de spanningen waar Olivier Standaert en de onderzoeken van de AJP de vinger op leggen. In de sector van de *slow press* blijft het een uitdaging om een vorm van werkzekerheid te garanderen. Quentin Noirfalisse is bijvoorbeeld niet alleen mede-hoofdredacteur en zelfstandig journalist, maar ook producer van documentaires. Julien Winkel is dan weer redactieverantwoordelijke terwijl hij ook reportages schrijft voor andere media, zoals *Médor*.

Bovendien is ook de toekomst van de perstitels zelf niet altijd verzekerd. In een winternummer 2023-2024 had *Médor* bijvoorbeeld over zijn financiële moeilijkheden bericht: in het midden van het nummer zat een echt gat van vier centimeter als illustratie voor het gat in het budget van de redactie. Een stabiel en duurzaam model vinden, blijft een permanente uitdaging voor Julien Winkel: "*Het is een kwetsbare sector en niemand weet of hij er volgend jaar nog zal zijn.*"

Paul Labourie, november 2024
Vertaling: Sara Musch, maart 2026

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie - PVCB Smart.

BRONNEN

Bibliografie

Anne DUJARDIN, Olivier STANDAERT, Adrien DE FRAIPONT, Fabienne LALOUX, Carmelo VIRONE, *Le métier de journaliste. De la précarisation à la recherche de nouveaux moyens d'action*, studie PVCB-APMC Smart, Éditions Smart, Les Cahiers, 2015

La diversité au sein de la profession de journaliste 2012-2023. Étude portant sur l'égalité et la diversité au sein des effectifs journalistiques en fédération Wallonie-Bruxelles, Association des journalistes professionnels, 2024

Portret van Belgische journalisten in 2023, Association des journalistes professionnels, 2023

"Notre appel pour un journalisme robuste", *Médor*, 2024

"Nos principes fondateurs", *Kiosque*, 2022

"Le Parlement européen dénonce les procédures-baillons visant les journalistes", Médiapart, 3 december 2023

Interviews

Olivier Standaert, professor aan de UCLouvain, lid van het Observatoire de Recherche sur les Médias et le journalisme, 27 augustus 2024

Julien Winkel, beurtelings waarnemend hoofdredacteur van *Alter Échos*, 5 september 2024

Yves Raisiere, hoofdredacteur van *Tchak*, 10 en 27 september 2024

Quentin Noirfalisse, beurtelings waarnemend hoofdredacteur en lid van het bestuurcomité van *Médor*, 15 oktober 2024

Gepubliceerd onder Creative Commons licentie – PVCB Smart.